

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

АРХЕОЛОГИЯ ВА БУХОРО ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ

(Энг қадимги замонлардан ҳозиргача)

мавзусида Республика миқёсидаги илмий-амалий конференция

МАТЕРИАЛАРИ

2024 йил 10 май

Бухоро – 2024

Илмий-амалий анжуман Бухоро тарихи, манбашунослиги, тарихшунослиги, археологияси, этнографияси, нумизматикаси, шаҳарсозлиги, маданият ва санъати соҳаларида амалга оширилаётган энг янги илмий натижаларни илмий жамоатчиликка етказиш, фан ва таълимнинг узвий боғлиқлигини кучайтириш мақсадида Бухоро давлат университетида **2024 йил 10 май** куни **“БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ” (ЭНГ ҚАДИМГИ ЗАМОНЛАРДАН ҲОЗИРГАЧА)** мавзусидаги Республикао микёсида илмий-амалий конференция белгиланган тадбирларни амалга ошириш мақсадида ўтказилди.

Ушбу илмий тўплам кенг илмий жамоатчилик, Бухоро тарихи билан қизиқувчилар, тарихчилар, магистрантлар ва талаба ёшларга мўлжалланган

Масъул муҳаррир:

БухДУ профессори, тарих фанлари доктори

Ҳ.Ҳ.Тўраев

Таҳрир хайъати ва аъзолари:

О.Х.Ҳамидов - Бухоро давлат университети ректори, и.ф.д., профессор
Т.Х.Расулов - илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор, ф.ф.д., профессор
А.А.Болтаев - Тарих в юридик факультети декани, ф.ф.д., доцент
Ф.У.Темиров - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси мудири, т.ф.ф.д (PhD) доцент
С.И.Инояттов – Бухоро давлат университети профессори, т.ф.д.
М.И.Ниязова - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси доценти, т.ф.н
М.Б.Қурбонова - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси доценти, т.ф.н
Ф.Ҳ.Бобожонова - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси доценти, т.ф.н
А.Ҳ.Болтаев - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси доценти, т.ф.ф.д (PhD)
Б.Б.Болтаев - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта ўқитувчиси, т.ф.ф.д (PhD)
О.И.Ражабов - Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта ўқитувчиси,
Ш.Ў.Носиров – Археология ва Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси,

Тўпловчи ва нашрга тайёрловчилар:

Темиров Ф.У. – Археология ва Бухоро тарихи кафедраси мудири
Умаров Б.Б. – Археология ва Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси
Носиров Ш.Ў– Археология ва Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси

Мазкур тўплам Бухоро давлат университети Илмий Кенгашининг 2024 йил 4 майдаги
9 – сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

*Илмий-амалий анжуман материалларида ёритилган тарихий жараёнлар,
маълумотлар, чиқарилган хулосалар, манба ва адабиётлар учун муаллифларнинг
ўзлари масъул ва жавобгардир*

**BUXORO AMIRLIGIDA TADBIRKORLIKNING IPAK VA TO‘QIMACHILIK
SOHALARI FAOLIYATIGA DOIR AYRIM MA’LUMOTLAR**

**Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrası
dotsenti, t.f.f.d.(PhD)
Shuxrat Yodgorovich Qudratov**

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro amirligi iqtisodiy hayotining muhim tarmoqlaridan biri hunarmandchilik edi. Mamlakat hududining barcha nuqtalarida tabiiy sharoit va hom ashyo zaxiralaridan kelib, hunarmandchilikning turli yo‘nalishlari taraqqiy etgan edi. Buxoro shahrida zargarlik, Qarshida gilam to‘qish, Shahrisabz va yuqorida nomi tilga olingan har ikkala shaharlarda ip-gazlama va ipakdan mahsulot tayyorlash eng rivojlangan hunarmandchilik sohalari edi.

Bu davrda Buxoro shahrida paxta va ipakdan ichki va tashqi bozor uchun chit, doka, ro‘mol, alacha, beqasam, adras, banoras, baxmal, xonatlas kabi matolar tayyorlangan. Buxoro shahri va uning atrofidagi qishloqlarda 12000 to‘qimachilik dastgohi bo‘lib, ularda mehnat qilgan ustalar ismiga o‘zlari to‘qigan matoga qarab chitgar, baxmalbof, ro‘molbof, atlasbof kabi so‘zlar qo‘shib aytilgan. To‘qimachilikda matoga rang berish texnologiyasi ham mavjud bo‘lib, bo‘yoq tayyorlashda tabiiy minerallar va o‘simliklar – cho‘yanbuk, qora mis, lojuvard, ro‘yan, gulxayri, isparak, shirach, nil (indigo)dan keng foydalanilgan [1].

Buxoro shahrida eng ko‘p tarqalgan paxta matolar bo‘z va chit bo‘lgan. Bo‘z qalin oq mato bo‘lib, ikki tepkili qo‘l asbobida to‘qilgan. Bo‘zdan ko‘ylak, yaktak, chopon kabi kiyimlar tikilgan. Chit matodan esa, ko‘rpa, ko‘rpacha, chopon uchun astar, dasturxon, joynamoz, salla, belbog‘, ro‘mol kabilar tayyorlangan. Chitgarlikning asosiy mehnat quroli turli gul va naqshlar o‘yib tushirilgan yog‘och qoliplar bo‘lgan. Qolip tayyorlashda tesha, egov, belcha va iskana qalamlar, pichoq kabi asboblardan foydalanilgan. Qolip bo‘yoqqa botirib olinib, matoning ustiga bosilgan va qolipdagi naqsh matoga o‘tgan [2].

Alacha paxta ipidan to‘qilgan yo‘lli mato bo‘lib, chiziqlar turli xil rangda bo‘lganligi uchun shunday nomlangan. Undan asosan, chopon, xalat va yaktaklar tayyorlangan bo‘lib, birta xalatning narxi 5 rublgacha bo‘lgan [3]. Qalami oq mato bo‘lib, ustidan qizil, ko‘k, yashil rangdagi chiziqlar o‘tkazilgan. Qalamining 30 arshinni 1 rubl 20 kopeyek bo‘lgan [4].

Buxoro shahridagi eng ko‘p to‘qiladigan matolardan yana biri baxmal bo‘lib, undan ayollar ko‘ylagi, xalatlar, do‘ppi, so‘zana, dasturxon, ko‘rpa va ko‘rpachalar tikilgan. Baxmal to‘quvchilar lampa, toshbaqa, sher dumi, pista, daraxt kabi naqshlarni baxmal matolarga tushirganlar. Ushbu mato to‘quvchilari shaharning Shayx Jalol, Abdullaxo‘ja, Mirjon Ali, Chuqur mahalla kabi manzillarida istiqomat qilishgan [5].

Bu davrda Buxoroda eng yirik to‘qimachilik korxonasi egasi sanalgan Qozoqjon ismli shaxs ixtiyorida 120 ta to‘qimachilik dastgohi mavjud bo‘lib, ular yordamida aholi orasida “alachayi Qozoqjoni” nomi bilan mashhur bo‘lgan eng sifatli alachalar to‘qilgan. Bundan tashqari, yirik ustalardan hisoblangan Hoji Islom qo‘l ostida 35 kishi mato to‘qish bilan mashg‘ul bo‘lgan bo‘lsa, 40 nafar usta Tatar mahalla qishlog‘ilik Xo‘ja Qosimga tegishli 25 ta dastgoh yordamida ro‘mol va shohi to‘qishgan. Ba‘zi ishbiarmon ustakorlar ma‘lum bir mato bilan savdo-sotiq qilishni ham o‘z qo‘llariga olishgan. Masalan, usta Ashur Murod ism-sharifli ustakor 8 ta to‘qimachilik dastgohiga egalik qilish bilan birga, Buxoro baxmalboflari tomonidan to‘qilgan barcha baxmal matolarni xarid qilib, ularni Xorazm va boshqa hududlarda olib borib sotish bilan ham shug‘ullangan [6].

O‘sha davrda amirlikning butun boshli qishloqlari hunarmandchilikning to‘qimachilik tarmog‘i bilan shug‘ullanishga ixtisoslashgan. Vobkent hududidagi Chorikalon, Kumushkent qishloqlari, G‘ijduvon hududidagi Gajdumak qishlog‘i, Shofirkondagi Xo‘ja Orif qishlog‘i ana shunday maskanlar sirasiga kirgan [7]. Bu qishloqlarda tayyorlangan qalami bo‘z, chit, ipak matolar asosan Vobkent bozorida sotilgan va shu yerdan Qarshi, G‘uzor, Shahrisabz hamda Buxoro bozorlariga olib ketilgan [8]. Vobkentlik to‘quvchilar asosan qalami deb nomlanuvchi matoni ishlab chiqarishga ixtisoslashgan edilar. Ular qalamining qizil va oqish rangli turlarini

ko'proq tayyorlashgan. To'quvchi bir bo'lak qalami tayyorlash uchun o'rtacha 8-10 soat vaqt sarflagan [9].

XIX asrning 60-70 yillarida hunarmandchilik ustaxonalarida amalda qo'llanilgan ishlab chiqarish usullari nihoyatda sodda bo'lishiga qaramasdan, mahsulotlari bozorda raqobatbardosh bo'lgan. Ip-gazlama ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchilar o'ziga tanish bo'lgan oilalarning bir qismiga paxta tozalashni, ikkinchi qismiga ip yigirishni, uchinchisiga uni bo'yashni. to'rtinchisiga to'qishni va xakozo ishlarni topshiradiki, bu hol uni ustalarga ustaxona va dastgoxlar qurib berish, ishchilarning bekor o'tirgan vaqtlari uchun xaq to'lash kabi majburiyatlaridan xolos etgan [10]. G.Spaskiyning yozishicha, buxorolik savdogarlar Shahrisabzdan yukori sifatli paxta sotib olib, asosiy qismidan gazlama ishlab chiqarishgan, qolgan qismini esa Rossiyaga jo'natganlar [11]. Qo'qondan Buxoroga keltirilgan ipakdan shoyi to'qishda ham aynan shunday yo'l tutilgan [12].

XIX asrning 70-yillarida 200000 rubl kapitalga ega bo'lgan "Moskva-Toshkent" shirkati tuziladi. Uning asosiy vazifasi Turkiston general-gubernatorligi, Buxoro amirligi va Xiva xonligida ipakchilik korxonolari tashkil etish va matolar to'qib chiqarishni yo'lga qo'yishdan iborat edi [13]. Bu shirkat qisqa muddatda butun Turkiston mintaqasida ipakchilik korxonolari ochadi va aholidan pilla mahsulotlarini sotib olib, qayta ishlab, ichki va tashqi bozor uchun ipak matolar chiqara boshlaydi. Natijada O'rta Osiyoning boshqa davlatlaridagi kabi Buxoro amirligida ham ipakni qo'l mehnati asosida qayta ishlovchi va ipak mato to'quvchi tadbirkorlarning katta qismi uchun bu yo'nalishda faoliyat olib borish foydasiz bo'lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, Buxoro amirligida to'qimachilik sohasi ancha taraqqiy etgan bo'lib, mustamlakachilarning kirib kelishi mazkur sohada ham o'zining salbiy oqibatlarini ko'rsata boshladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.История Бухары с древнейших времен до наших дней. – Б. 164.
- 2.Қиличев Р. XIX аср охири – XX аср бошларида Бухоро шаҳрида хунармандчилик. // Бухоро тарихи масалалари. Бухоро. 1996. – Б. 37.
- 3.Ўзбекистон Миллий архиви, 596-фонд, 1-рўйхат, 3-йиғма жилд, 40-варақ.
- 4.Ўзбекистон Миллий архиви, 596-фонд, 1-рўйхат, 3-йиғма жилд, 11-варақ.
- 5.Ўзбекистон Миллий архиви, 596-фонд, 1-рўйхат, 3-йиғма жилд, 44-варақ.
- 6.Қиличев Р. Бухоро шаҳрида хунармандчилик (XIX асрнинг иккинчи ярми - XX аср бошлари). - Тошкент: Фан. 1996, - Б. 11.
- 7.Пилла гири. //“Бухоройи Шариф”. 1912 йил, 15 апрель. №30; Мактуб. // “Бухоройи шариф”. 1912 йил, 1 апрель. №18.
- 8.Современный кишлак Средней Азии (Социально-экономический очерк). Вып.IV. Вобкентская волость. Зерафшанской области Узбекской ССР. - Ташкент, 1926. - С.166.
- 9.Современный кишлак Средней Азии (Социально-экономический очерк).– С. 152.
- 10.Пашино П.И.Туркестанский край в 1866 году. Путевые заметки. – Санкт-Петербург. 1868. - С . 140.
- 11.Спасский Г. Новейшее описание великий Бухары. //Азиатский вестник. 1925. № 5. - С.32.
- 12.Бунаков Е.В. Тенденции развитие капиталистических отношений в Средней Азии накануне присоединения ее к России. //Проблемы Востоковедения. - Москва: изд. АН СССР, 1960. № 6, - С .97.
- 13.Ўзбекистон Миллий архиви, И-1-фонд, 16-рўйхат, 2280-йиғма жилд, 3-варақ.

Shuxrat Yodgorovich Qudratov. BUXORO AMIRLIGIDA TADBIRKORLIKNING IPAK VA TO'QIMACHILIK SOHALARI FAOLIYATIGA DOIR AYRIM MA'LUMOTLAR.....	435
Userbayeva Feruza Inoyat qizi, Kamoliddinov Farrux Burxoniddin o'g'li. BUXORODA JADIDCHILIK HARAKATINING NAMOYONDALARI (SADRIDDIN AYNII MISOLIDA)	437
Ergashev Suxrob Muxiddinovich. SOVET DAVRIDA BUXORO MAORIFI MASALASI	439
Д.Р.Норова. П.А. ГОНЧАРОВА “БУХОРО ЗАРДЎЗЛИК САНЪАТИ” КИТОБИ ХУСУСИДА.....	442
О.А.Исаев. СУРХОН ВОҲАСИГА АНДИЖОН, ФАРҒОНА ҲАМДА БУХОРО ВИЛОЯТЛАРИДАН КЎЧИБ КЕЛГАНЛАР ВА ҚУЛОҚ ҚИЛИНГАН ХЎЖАЛИКЛА ҲАҚИДА ҚИСҚАЧА МАЪЛУМОТ	443
Ризаев Бахтиёр Назарбоевич. БУХОРО ОБЛАСТИНИНГ ЯНГИ ЎЗЛАШТИРИЛГАН ЕРЛАРДА ТАШКИЛ ЭТИЛГАН ХЎЖАЛИКЛАРИ ФАОЛИЯТИ.....	446
Utayeva Feruza Xolmamatovna. BUXORO TO'QIMACHILIK FABRIKASIDA KUTUBXONA, SPORT TO'G'ARAKLARI FAOLIYATI	448
Nayitov Shodmon Ahmadovich, Hasanova Habiba Yorqin qizi. BUXOROGA AVTOMOBIL, FUQARO VA HAVO TRANSPORTINING KIRIB KELISHI VA FLOTIYA TASHKIL ETILISHI TARIXIDAN	450
Қахрамон Кенжаевич Ражабов. “Пахтакор” стадионидаги тартибсизликлар ҳамда ўзбек ёшларининг таъқиб этилиши (1969 йил апрель – сентябрь).....	452
Murodova Dilrabo Shomurodovna. ARXIV HUUJATLARIDA BUXORO KONCHILIK VA GEOLOGIYA TEXNIKUMI FAOLIYATI.....	452
Haitov J.Sh. SOVET HOKIMIYATI YILLARIDA BUXORODA PAXTACHILIK TARMOG'INING RIVOJLANISHI (Buxoro viloyat davlat arxivi ma'lumotlari asosida)	461
Nasilloev Sunnat Shavkat o'g'li. O'ZBEKISTON SSRDA ILM-FAN SIYOSATI (OLIY TA'LIMDAGI 1943 YIL ILMIIY TADQIQOTLARI TADQIQOTLARI MISOLIDA.).....	463
M.B.Siddiqov. IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA HARBIIY XIZMATCHILARNING OILASIGA KO'RSATILGAN GAMXO'RLIK (BUXORO VILOYATI MISOLIDA).....	466

6-ШЎҒБА. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ВА ХОРИЖДА БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИНИНГ ТАДҚИҚ ЭТИЛИШИ; ЯНГИ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР, НАШРЛАР ВА ИЗЛАНИШЛАР.....470

Boltayev Bobir Vaxtiyorovich. BUXORO NEFTNI QAYTA ISHLASH ZAVODI TARIXI MUZEYI FAOLIYATIDAN BIR LAVHA	470
З.А.Шамсиева. “РАХТЗАНОН” МАРОСИМИ ЭТНОГРАФИК ТАҲЛИЛИ (БУХОРО ВОҲАСИ МИСОЛИДА).....	472
Асрор Пардаев. ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИДА АҲОЛИНИ ИСТЕЪМОЛИ МОЛЛАРИ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДА АМАЛГА ОШИРЛИГАН ТАДБИРЛАР.....	474
М.Ў.Юсупова. БУХОРОДА НИШОНЛАНАДИГАН БАЙРАМЛАРНИ ЎРГАНИШ БЎЙИЧА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	478
Nafisa Nayotova Zakirovna. BUXORODA TARIXIY YODGORLIKLARINING HOLATI VA ULARNI TA'MIRLASH MASALALARI	481
Жўраев Шерали Фулом ўғли. ТАРИХ ИЛМИЙ БЎЛИМИДАГИ АРХЕОЛОГИК ЭКСПОНАТЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ	486
Qurbonov Bekjon G'ayrat o'g'li. BUXORODAGI MIR ARAB MADRASASI TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI FAOLIYATI.....	489
Tuyev Fazliddin Erkinovich, Tolibjonova Muxlisa Behzodjonovna. BUXORO VILOYATINING SOG'LIQNI SAQLASH SOHASINING ISLOH QILINISHI VA TASHQI ALOQALARI. (1998-2001-YILLAR).	492
Муртазина Д.Р., Муртазин Эмиль Рустамович. ИССЛЕДОВАНИЕ ИСТОРИИ БУХАРЫ: ПУТЕШЕСТВИЕ ЧЕРЕЗ ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ.....	494

Бухоро тарихи масалалари (энг қадимги замонлардан ҳозиргача)

Nosirova S.S. Nasimov D.B. AJDODLAR MEROSI - MATO HUNARMANDCHILIK NA'MUNALARINING ASRAB AVAYLASHNING DOLZARBLIGI.	496
Kazakova Marifat Dexkanovna. OLIY TA'LIM TIZIMI RIVOJIDA BUXOROLIK AYOL OLIMALARNING O'RNI (BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI MISOLIDA)	500
Qurbonova Dilnora Nuriddin qizi. TARIX FANINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH SAMARASI	502
Sobirov Umid Baxtiyorovich. O'ZBEKISTONDA BUXORO TARIXINI O'RGANISHNING DOLZARB MASALALARI	503
بررسی نقش بخارا به عنوان پایتخت فرهنگی سامانیان سعیده کاظمی منش	505

БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ
(Энг қадимги замонлардан ҳозиргача)

мавзусида Республика миқёсидаги илмий-амалий конференция

МАТЕРИАЛАРИ

2024 йил 10 май

“Садриддин Салим Бухорий” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Адади 20 нусха. Ҳажми 522 бет. Формат А4. Буюртма 256. 2024 йил.